

УДК 330.3:502.33

DOI: 10.18524/2413-9998.2021.1(47).226927.

В. І. Борщ,

доктор економічних наук, доцент,
проректор з перспективного розвитку
Одеський національний медичний університет,
Валіховський пров., 2, м. Одеса, Україна, 65082
e-mail: viktoriyaborshch@gmail.com

О. В. Жмай,

громадська організація «Молодіжна організація «Енактус»
при Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова»,
вул. Академіка Заболотного, д. 60, кв. 31, м. Одеса, Україна, 65123
e-mail: saschagmai@gmail.com

АНАЛІЗ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ООН

У статті досліджено провідні підприємства енергетичної галузі України, їх місія, мета і специфіка діяльності. Здійснено порівняльний аналіз діяльності провідних підприємств енергетичної галузі України за 2019 рік в сфері корпоративної соціальної відповідальності. Зіставлено реалізовані заходи з Цілями сталого розвитку ООН. Зазначена важливість провідних компаній енергетичної галузі для формування і розвитку практик корпоративної соціальної відповідальності на національному рівні.

Розглянуто взаємозв'язок дій, здійснюваних організацією, з її нематеріальними активами (діловою репутацією, іміджем, брендом). Зазначається значимість взаємодії зі стейкхолдерами для розвитку компанії. За результатами порівняння виділені найбільш важливі Цілі сталого розвитку для лідерів української енергетичної галузі.

Акцентується увага на провідній ролі корпоративної соціальної відповідальності великого бізнесу для розвитку як окремої організації, так і національної енергетичної сфери в цілому.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність (КСВ); цілі сталого розвитку ООН; соціальна відповідальність бізнесу; енергетична сфера; стейкхолдери; корпоративне управління.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В останні роки зростає значення корпоративної соціальної відповідальності

(далі – КСВ) в світовому масштабі. Це значно впливає на соціально-економічний розвиток і динаміку, завдяки чому формується нова парадигма результативного функціонування суспільства, яке ґрунтується не стільки на максимізації прибутку, а скільки на відповідальній взаємодії з основними групами стейкхолдерів.

«Стейкхолдер», або «зацікавлена сторона» – це центральне поняття, яке формує концептуально-категоріальний апарат теорії стейкхолдерів у сфері корпоративної соціальної відповідальності [1].

Слід зазначити, що серед передумов для ефективної співпраці зацікавлених сторін, зокрема з метою просування та розвитку «зеленої» конкурентоспроможності, є наступні чинники:

1. Бажання спілкуватися і співпрацювати. Це можливо здійснити завдяки чітким розмежуванням обов'язків і повноважень, організаційної підтримки, розуміння співпраці і комунікації зацікавлених сторін.
2. Управлінські та лідерські якості, що проявляються в підтримці взаємодії менеджерів компанії з керівниками інших структур, які приймають рішення про зміст і сфери співробітництва.
3. Загальна мета і бачення, які забезпечуються загальним баченням і встановленням загальних і узгоджених цілей для організаційної діяльності.
4. Прозорість і довіру, які досягаються ясністю у відносинах із зацікавленими сторонами, спільною відповідальністю і підтримкою.
5. Створення сприятливого середовища для співпраці, відкритості і розуміння цілей і мотивів зацікавлених сторін [2].
6. Різні дослідження свідчать про те, що дії компанії, які стейкхолдери можуть розцінити як аморальні, асоціальні або незаконні, негативно впливають на ділову репутацію і створюють негативний імідж для бренду та іміджу компанії [3]. У свою чергу, з часом це може призвести до зменшення капіталу бренду [4]. Наприклад, у компанії *Volkswagen*, після монтування в її автомобілі нелегальних пристроїв, що знижують показники датчиків шкідливих вихлопів під час презентацій та перевірок, акції впали на 40%, а сума штрафів тільки в США склала близько 15 млрд доларів.

З іншого боку, наявність у компанії корпоративної соціальної відповідальності підвищує її конкурентоспроможність. Відповідальна поведінка представляє стейкхолдерам організацію в найбільш вигідному світлі і створює позитивний капітал бренду, а підвищення кваліфікації персоналу, його продуктивності, впровадження інновацій та інші можливості сприяють підтримці і розвитку внутрішнього середовища організації і, зокрема, її корпоративної культури [5].

У цьому контексті в останні роки особливо актуальними стали Цілі сталого розвитку ООН, що були прийняті в 2015 році. Сьогодні багато міжнародних компаній висвітлюють свою діяльність у сфері КСВ через призму Цілей сталого розвитку. Особливий інтерес викликають у зв'язку з цим підприємства енергетичної сфери, оскільки, по-перше, ці підприємства найчастіше повністю або частково знаходяться під контролем держави, відповідно, через їхню політику можна простежити і зробити висновки про прихильність країни Цілям сталого розвитку ООН в цілому. По-друге, найчастіше саме ці компанії істотно впливають, не завжди позитивно, на суспільство і навколишнє середовище. В наслідок цього виникає питання, яким чином вони нівелюють свій вплив. І по-третє, досить часто ці компанії представляють великий бізнес, який володіє більшими можливостями – і, відповідно, суспільство очікує від нього більшої відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуально-методологічну основу цього дослідження складають фундаментальні положення таких іноземних та вітчизняних учених з теорії та практики корпоративної соціальної відповідальності, як А. Мінтс [1], Г. Шабан [14], А. Квілінські [2], Т. Паскал [14], М. Усман [4], Ю. Юілан [2], В. Ахтар [4], А. Шуманн [1], Ф. Сайед [4], М. Хуснайн [4], Е. Чігрн [2], Е. Камишнікова [1].

Це дослідження ґрунтується на сукупності загальнонаукових та спеціальних методів пізнання теоретико-методологічних і концептуальних основ корпоративної соціальної відповідальності. Вибіркою для дослідження послужили компанії енергетичної галузі України, які за результатами всеукраїнського рейтингу *Sustainable Ukraine* за 2019 рік увійшли в ТОП-10. Даний рейтинг був обраний, оскільки він є першим професійним рейтингом корпоративної стійкості українських компаній, розробленим на основі провідних міжнародних практик.

Постановка завдання. Метою дослідження є дослідити корпоративну соціальну відповідальність підприємств енергетичної сфери України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою для здійснення аналізу було обрано рейтинг *Sustainable Ukraine*, який надає єдину систему *ESG*-координат для оцінки і порівняння якості корпоративного управління в компаніях, а також їх здатності впливати на суспільство, керувати нефінансовими ризиками і можливостями, а також забезпечувати свій сталий розвиток. Крім того, аналіз результатів рейтингу дозволяє спрогнозувати вектор сталого розвитку всього національного бізнес-середовища і країни в цілому [6].

Вибір і оцінка компаній відбувалися на підставі наступних чинників:

- ТОП-50 платників податків України;
- ключові галузі економіки;
- оцінка корпоративної стійкості компаній до відповідності міжнародним управлінським стандартам в сфері сталого розвитку, КСВ і звітності;
- оцінка компаній в динаміці;
- прогноз корпоративної стійкості окремо взятих компаній;
- значимість і достовірність даних.

Процедура оцінювання корпоративної стійкості складається з наступних етапів:

1. Формування вибірки компаній, в тому числі ТОП-50 платників податків та інших найбільш впливових компаній в обраних галузях.

2. Статистична обробка анкет-опитувальників, верифікація.

3. Експертна оцінка корпоративної стійкості кожного учасника рейтингу на основі даних анкетування і розрахунок інтегрального показника учасника.

4. Рейтингування учасників за інтегральним показником корпоративної стійкості.

5. Зовнішній аудит процедури та результатів рейтингування.

Україна є однією з провідних світових держав, з точки зору потужностей АЕС (восьме місце), а також частки електроенергії, що

одержується від АЕС, в загальному обсязі виробництва (третє місце).

Серед компаній енергетичної сфери в національному рейтингу за оцінкою корпоративної стійкості перше місце займає компанія «Енергоатом». Це державне підприємство, засноване в 1996 році, яке є оператором чотирьох діючих атомних електростанцій України. Компанія забезпечує близько 55% електроенергії в Україні (в опалювальний сезон цей показник може досягати 70%) [7].

Основною місією компанії є безпечне виробництво електроенергії, оскільки принциповою відмінністю даної сфери є абсолютний пріоритет ядерної та радіаційної безпеки над усім іншим, навіть над ефективністю. Саме тому «Енергоатом» ретельно демонструє прихильність Цілям сталого розвитку ООН, що відображається у звіті компанії про нефінансову діяльність.

У 2019 компанія визначила для себе перелік пріоритетних Цілей сталого розвитку ООН, в досягнення яких вона може зробити максимально відчутний внесок, зокрема:

- Мета № 7 Доступна і чиста енергія;
- Мета № 8 Гідна робота і економічне зростання;
- Мета № 9 Індустріалізація, інновації та інфраструктура;
- Мета № 11 Стійкі міста і населені пункти;
- Мета № 13 Боротьба зі зміною клімату [8].

При цьому опис діяльності з досягнення Цілей сталого розвитку ООН в 2019 році включає майже всі цілі, крім «Ліквідації голоду», «Відповідального споживання і виробництва» і «Збереження морських екосистем», що наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Діяльність НАЕК «Енергоатом» з досягнення Цілей сталого розвитку ООН у 2019 році

Цілі сталого розвитку ООН	Результати
Мета № 1 Ліквідація злиднів	<ul style="list-style-type: none"> – 19 392 200 000 грн. – сплачено податків до бюджетів всіх рівнів та розрахунків зі страхування в 2019 році; – 11 024 200 000 грн. – фонд оплати праці; – 140 600 000 грн. – одноразова грошова виплата при виході на пенсію 653 працівникам компанії.

продовження Таблиці 1

Мета № 3 Гарне здоров'я і благополуччя	<ul style="list-style-type: none"> – 18 077 працівників скористалися лікувально-профілактичними послугами в санаторно-курортних установах компанії; – 7 170 дітей працівників НАЕК «Енергоатом» було оздоровлено.
Мета № 4 Якісна освіта	<ul style="list-style-type: none"> – 96 833 людино-курсів проведено для підготовки персоналу; – 611 студентів пройшли виробничу і переддипломну практику в НАЕК «Енергоатом»; – Компанія стала партнером освітнього онлайн-курсу з корпоративної соціальної відповідальності.
Мета № 5 Гендерна рівність	<ul style="list-style-type: none"> – 33,4% від загальної кількості працівників складають жінки; – 13,7% жінок займають керівні посади; – Не зафіксовано жодного випадку дискримінації; – Стала лідером серед енергокомпаній за відсотком працевлаштованих жінок (за результатами дослідження «Жінки і чоловіки в енергетичному секторі України»); – Підписана першу в Україні Декларацію бізнесу для гендерної рівності та запобігання домашньому насильству.
Мета № 6 Чиста вода і санітарія	<p>Проект завершення будівництва Ташлицької гідроакумулюючої електростанції з поетапним підвищенням нормального підпірного рівня Олександрівського водосховища на річці Південний Буг, який має забезпечити водогосподарські потреби Миколаївській області. У 2019 Perezatverdzheno відкоригований проект, продовжені роботи з будівлі гідроагрегату № 3.</p>

продовження Таблиці 1

Мета № 7 Доступна і чиста енергія	<ul style="list-style-type: none"> – 54,1% – частка компанії в загальному виробництві електроенергії в Україні; – На 102% виконано планове завдання з виробництва електроенергії.
Мета № 8 Гідна робота і економічне зростання	<ul style="list-style-type: none"> – На 35,5% зросла середня заробітна плата в 2019 році в порівнянні з 2018; – 100% – частка працівників, охоплених колективними договорами; – 295 900 000 грн. – витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури.
Мета № 9 Індустріалізація, інновації та інфраструктура	<ul style="list-style-type: none"> – У 2019 здійснено значний обсяг будівельних і монтажних робіт, щоб вивести на фінішну пряму проект будівництва Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива для українських АЕС; – Виконано значний обсяг будівельних робіт для «Реконструкції системи техводопостачання блоків 1-3 в Ташлицькій водосховище і бризкальних басейнах ЮУ АЕС»; – Компанія отримала нагороду за кращий корпоративний внесок в забезпечення ЦСР № 9 на конкурсі <i>Partnership for Sustainability Award</i> в категорії «Економічний розвиток».
Мета № 10 Зменшення нерівності	<p>В адміністративних будівлях і об'єктах соціальної інфраструктури НАЕК «Енергоатом» обладнано 6 місць для паркування автомобілів людей з інвалідністю та 2 санвузли для маломобільних груп населення, встановлено 8 пандусів, 9 табличок з назвою установи / закладу рельєфно-крапковим шрифтом, 8 кнопок виклику чергового персоналу.</p>

продовження Таблиці 1

Мета № 11 Стійкі міста і населені пункти	<ul style="list-style-type: none"> – 473400000 грн. – направлено на виплату соціально-економічної компенсації ризику населення; – 687 млн грн. – інвестиції в соціальний розвиток; – Компанія реалізовувала соціальні проекти, спрямовані на розвиток освіти, підтримку спорту і культури.
Мета № 13 Боротьба зі зміною клімату	<ul style="list-style-type: none"> – Впровадження системи енергетичного менеджменту у відповідності до вимог міжнародного стандарту ISO 50001: 2018; – Розпочато корпоративну програму «Енергія відповідальності», покликану формувати у працівників компанії культуру енергоспоживання; – НАЕК «Енергоатом» увійшла в першу п'ятірку рейтингу «Кращі зелені енергогенерації: безвуглецевої генеруючі потужності».
Мета № 15 Збереження екосистеми суші	<ul style="list-style-type: none"> – Станом на кінець 2019 готовність ЦСВЯП склала 83%; – Виконано річне цільове завдання з реалізації Комплексної (зведеної) програми підвищення безпеки на АЕС України.
Мета № 16 Мир, правосуддя і ефективні інститути	<ul style="list-style-type: none"> – 100% працівників НАЕК «Енергоатом» інформовані про діючі в компанії політики щодо протидії корупції; – У НАЕК «Енергоатом» налагоджено три канали для повідомлення про можливі факти порушень Антикорупційної програми, корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, а також інших порушень Закону України «Про запобігання корупції».

продовження Таблиці 1

Мета № 17 Партнерство в інтересах сталого розвитку	<ul style="list-style-type: none"> – Здійснювалася робота з приєднання до Програми інжинірингової підтримки експлуатації АЕС (<i>Plant Engineering Programme</i>) американського науково-дослідного інституту електроенергетики (EPRI); – Співпраця з учасниками молодіжної лідерської програми SDG-амбасадор, розпочатої Центром «Розвиток КСВ».
--	---

Джерело: складено авторами на основі [8].

Друге місце в рейтингу серед компаній енергетичної сфери займає компанія ПрАТ «Укргідроенерго» – найбільша гідроенергуюча компанія в Україні. Вона включена в перелік 15 найбільших підприємств державного сектора економіки, сумарні активи яких складають 70% від загального показника в державному секторі. До складу компанії входять десять станцій на річках Дніпро і Дністер: Київська ГЕС і Київська ГАЕС, Канівська ГЕС, Кременчуцька ГЕС, Середньодніпровська ГЕС, Дніпровська ГЕС-1 і Дніпровська ГЕС-2, Каховська ГЕС, Дністровська ГЕС та Дністровська ГАЕС [9].

У 2019 «Укргідроенерго» здійснила масштабну реформу корпоративного управління. В рамках реорганізації було створено Наглядову раду, кандидатури в якій узгоджені Кабінетом міністрів України. Значна увага протягом 2019 року приділялася також і екологічним проектам, в результаті чого на форумі стейкхолдерів зелених змін «Екотрансформація 2019» компанія отримала нагороду «Еко-Оскар» за впровадження в свою діяльність прогресивних еко-проектів і вагомий внесок в екологізацію бізнесу. Що стосується слідування Цілей сталого розвитку ООН, це відображено в звіті сталого розвитку компанії в розділі «Пріоритети в сфері сталого розвитку». На відміну від «Енергоатому», компанія не виділяє конкретні цілі в якості пріоритетних, вказуючи лише, що вона «сприяє досягненню Цілей ООН в галузі сталого розвитку за різними напрямками». Діяльність компанії, виходячи зі звіту, охоплює всі 17 Цілей (табл. 2).

Таблиця 2

Діяльність ПрАТ «Укргідроенерго» з досягнення Цілей сталого розвитку ООН у 2019 році

Цілі сталого розвитку ООН	Результати
Мета № 1 Ліквідація злиднів	Компанія створює робочі місця, забезпечує гідну заробітну плату і реалізує соціальні програми для співробітників. Станом на кінець 2019 року мінімальна тарифна ставка (посадовий оклад) в ПрАТ «Укргідроенерго» перевищувала мінімальну заробітну плату в Україні на 23%. Продовжувала реалізовувати комплексну програму «Соціальний розвиток компанії», яка спрямована на соціальний захист і добробут співробітників.
Мета № 2 Ліквідація голоду	ГЕС компанії утворюють водогосподарські комплекси, що забезпечують функціонування систем сільськогосподарського призначення і зрошення. Їх водоспоживання становить близько 60% від загального обсягу. Внесок водойм у виробництво продуктів харчування оцінюється в 12-16%. В Україні з водойм Дніпровського каскаду ГЕС зрошувалося більш 1 млн га земель.
Мета № 3 Гарне здоров'я і благополуччя	У компанії діє програма добровільного медичного страхування працівників, яка є однією з передумов поліпшення рівня соціального та медичного захисту працівників. Страховий пакет для працівників охоплює всі види медичної допомоги. У 2019 році понад 70% працівників отримали медичне страхування. Кожному працівнику раз на рік виплачується матеріальна допомога на оздоровлення та частково компенсується вартість санаторно-курортного лікування та відпочинку. У 2019 році на оздоровлення працівників і санаторно-курортне лікування було направлено 7516 тис. грн. У звітному періоді витрати на фінансування заходів з охорони праці склали 9 139 тис. грн, що склало 1,6% від фонду оплати праці.

продовження Таблиці 2

Мета № 4 Якісна освіта	Реалізується комплекс програм, що націлені на навчання та розкриття потенціалу співробітників. У 2019 році пройшли навчання 56 осіб, підвищили кваліфікацію з тривалим і короткостроковим навчанням 710 осіб. Персонал ПрАТ «Укргідроенерго» систематично проходив навчання за напрямками: кадрове адміністрування та оптимізація бізнес-процесів; управління проектами та оцінка інвестицій; бухгалтерський облік і звітність; економіка і фінанси; підготовка керівників. У звітному періоді на навчання працівників і підвищення кваліфікації компанією було направлено 2715 тис. грн.
Мета № 5 Гендерна рівність	Компанія забезпечує рівні можливості для кар'єрного зростання і дотримується принципу відсутності дискримінації за гендерною ознакою у всіх аспектах трудових відносин, включаючи підбір, оцінку, навчання, розвиток і виплату заробітної плати. На підприємстві в 2019 році працювало 2307 чоловіків (71,6%) і 912 жінок (28,4%), з яких керівні посади займали 155 осіб (4,8%).
Мета № 6 Чиста вода і санітарія	ПрАТ «Укргідроенерго» є одним з основних водокористувачів в системі водогосподарського комплексу України, що передбачає значний рівень відповідальності за використання водних ресурсів. У 2019 році обсяг використаної води (крім Дністровської ГЕС і ГАЕС) склав 75,1 тис. куб. м проти 67,2 тис. куб. м в 2018 році. Дністровської ГЕС і Дністровської ГАЕС в звітному періоді використано 10 560,4 тис. куб. м води, на 20,45% менше, ніж в 2018 році.

продовження Таблиці 2

Мета № 7 Доступна і чиста енергія	Компанія підтримує загальносвітову тенденцію розумного і дбайливого використання енергії та реалізує низку заходів щодо підвищення енергоефективності на виробництві. Економія енергетичних ресурсів в ПрАТ «Укргідроенерго» склала в 2019 році приблизно 1695,8 тис. кВт* год електроенергії, приблизна економія склала 1 194,33 тис. грн.
Мета № 8 Гідна робота і економічне зростання	Компанія сприяє економічному зростанню за рахунок створення нових робочих місць і сплати податків. Протягом 2019 року було створено 133 нових робочих місця (проти 37 у 2018 році). 100% співробітників охоплені Колективним договором. Протягом 2019 року компанія своєчасно і в повному обсязі виконало свої зобов'язання за всіма положеннями колективного договору. ПрАТ «Укргідроенерго» входить в ТОП-100 найбільших платників податків в державі (в 2019 році сплачено 3 228 438 тис. грн). Компанія створює і підтримує надійні і безпечні умови праці. Коефіцієнт частоти травматизму склав 0, що є найкращим показником в галузі.
Мета № 9 Індустріалізація, інновації та інфраструктура	З метою підтримки економічного розвитку і добробуту людей компанія розвиває якісну, надійну, стійку інфраструктуру, розробляє і впроваджує інноваційні послуги. Компанія реалізує 6 основних інвестиційних проєктів, які сприяють розвитку гідроенергетики та сталого розвитку України. У 2019 році капітальні інвестиції склали 3 938 200 000 грн. з ПДВ.
Мета № 10 Зменшення нерівності	«Укргідроенерго» гарантує рівні можливості для своїх співробітників, дотримується права людини і не допускає дискримінації. Компанія виплачує рівну заробітну плату за працю рівної цінності. Загальний фонд заробітної плати в 2019 році склав 833 263 тис. грн проти 567 838 тис. грн в 2018 році.

продовження Таблиці 2

<p>Мета № 11 Стійкі міста і населені пункти</p>	<p>Компанія сприяє соціально-культурному розвитку регіонів та їх екологічній стійкості. У 2019 році була впроваджена «Програма розвитку територій ПрАТ «Укргідроенерго», основною метою якої є створення сприятливих, безпечних умов праці і відпочинку. Серед напрямків програми – облаштування паркової зони і реабілітації / відпочинку співробітників, облаштування приміщень соціального призначення.</p>
<p>Мета № 12 Відповідальне споживання і виробництво</p>	<p>Компанія на постійній основі розраховує, веде облік і аналіз техніко-економічних показників роботи: виробництво електроенергії, робочої потужності, водно-енергетичних показників з точки зору забезпечення надійності і економічності роботи ГЕС і ГАЕС при раціональному використанні гідроенергоресурсів, а також запобігання шкідливого впливу вод.</p>
<p>Мета № 13 Боротьба зі зміною клімату</p>	<p>«Укргідроенерго» вважає боротьбу зі зміною клімату одним із пріоритетних напрямків своєї діяльності. Компанія реалізує ряд заходів щодо зменшення викидів в атмосферне повітря. Зокрема, визначення відповідності фактичних параметрів роботи вентиляційних систем філій проектним показникам; перевірка відповідності фактичних параметрів роботи установок очистки газу проектним (ефективність роботи пилогазоочищувального обладнання (ПГОУ) і перевірка технічного стану ПГОУ); інвентаризація джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря відповідно до фактичного стану підприємства.</p>

продовження Таблиці 2

<p>Мета № 14 Збереження морських екосистем</p>	<p>ПрАТ «Укргідроенерго» піклується про збереження навколишнього середовища, здійснює регулярний екологічний моніторинг, оцінюючи ступінь впливу своєї діяльності на водні ресурси. Філії компанії періодично залучають треті сторони для здійснення незалежної екологічної інвентаризації, що дозволяє встановити відповідність діяльності вимогам законодавства з охорони навколишнього природного середовища. Головним екологічним інноваційним проектом, над яким працювала компанія в 2019 році, було випробування системи аерації на гідроагрегатах ГЕС.</p>
<p>Мета № 15 Збереження екосистеми суші</p>	<p>Компанія здійснює свою діяльність в рамках державної екологічної політики та національного екологічного законодавства. Діяльність компанії серед іншого спрямована і на запобігання забруднення земельних ресурсів територій розташування ГЕС. Зокрема, протягом 2019 року реалізовувалися заходи з очищення від сухоостою зелених насаджень, озеленення території тощо.</p>
<p>Мета № 16 Мир, правосуддя і ефективні інститути</p>	<p>Компанія у своїй діяльності дотримується національного законодавства. Протидія корупції та шахрайства, запобігання конфліктів інтересів є важливими напрямками роботи «Укргідроенерго» в цій сфері. У звітному періоді компанія розробила і затвердила Типову посадову інструкцію фахівця з антикорупційної діяльності філій АТ «Укргідроенерго». У 2019 році було забезпечено повноцінне функціонування (з дотриманням вимог конфіденційності) «Електронної пошти довіри» і «Телефонного лінії довіри». ПрАТ «Укргідроенерго» відповідально підходить до ведення бізнесу і на постійній основі проводить антикорупційну перевірку своїх ділових партнерів.</p>

продовження Таблиці 2

Мета № 17 Партнерство в інтересах сталого розвитку	Компанія постійно розвиває співробітництво із зацікавленими сторонами, прагне до відкритого діалогу з партнерами в інтересах сталого розвитку. Розглядається співробітництво зі Світовою організацією вітроенергетичної асоціацією, Всесвітньою радою відновлюваної енергетики та іншими провідними організаціями в галузі сталого розвитку.
---	--

Джерело: складено авторами на основі [10].

Третя компанія ДТЕК зайняла сьому позицію в рейтингу корпоративної стійкості і п'яту – в рейтингу прозорості. Вона була заснована в 2005 році для ефективного управління енергетичними активами групи *SCM*, об'єднавши в єдину систему розрізнені, збиткові підприємства, які раніше перебували в державній власності. ДТЕК позиціонує себе як «українська компанія, що динамічно розвивається та прагне до лідерства на європейських енергетичних ринках», в основі успіху якої знаходяться люди, ефективність і передові технології [11].

Своїми пріоритетами *ESG*-стратегії ДТЕК вважає:

Виконання зобов'язань з охорони атмосферного повітря і захисту клімату, інвестуючи в розвиток відновлюваної енергетики та скорочуючи вуглецевий слід теплової генерації.

Дотримання принципів циркулярної економіки, зокрема використання промислових відходів.

Захист біорізноманіття та робота над збереженням екосистем.

Дотримання високих соціальних стандартів.

Забезпечення безпечних умов праці і цілісної системи охорони здоров'я співробітників.

Дотримання кращих практик корпоративного управління, ризик-менеджменту і «комплаєнс».

Відповідно, керівництво компанії виділяє п'ять ключових Цілей сталого розвитку в своїй діяльності:

Мета №3 Гарне здоров'я і благополуччя;

Мета №8 Гідна робота і економічне зростання;

Мета №9 Індустріалізація, інновації та інфраструктура;

Мета №11 Стійкі міста і населені пункти;

Мета №17 Партнерство в інтересах сталого розвитку.

Всього ж компанія заявляє про слідування 12 Цілям сталого розвитку ООН, які, на її думку, є найбільш критичними в повсякденній діяльності підприємства (табл. 3).

Таблиця 3

Діяльність ДТЕК із досягнення Цілей сталого розвитку ООН

Цілі сталого розвитку ООН	Зобов'язання, які прийняті на рівні ESG-стратегії компанії
Мета № 3 Гарне здоров'я і благополуччя	Група ДТЕК приділяє значну увагу питанням охорони здоров'я, забезпечуючи всім співробітникам доступ до своєчасної та якісної медичної допомоги.
Мета № 4 Якісна освіта	Група ДТЕК підтримує ряд проєктів, які спрямовані на підвищення доступу до освіти. Реалізуються освітні програми для зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів, зокрема на базі <i>Academy DTEK</i> .
Мета № 5 Гендерна рівність	Група ДТЕК надає рівні умови для всіх співробітників, щоб повністю розкрити їх потенціал, і сприяє розвитку кар'єри незважаючи на гендерну приналежність.
Мета № 6 Чиста вода і санітарія	Група ДТЕК націлена на раціональне і ефективне водокористування на всіх своїх виробничих об'єктах. Поточні або майбутні проєкти спрямовані на поліпшення управління водними ресурсами для забезпечення оптимального водоспоживання на постійній основі.

продовження Таблиці 3

<p>Мета № 7 Доступна і чиста енергія</p>	<p>Для підтримання екологічного балансу група ДТЕК системно модернізує свої підприємства з метою забезпечення надійності виробництва і відповідності європейським екологічним стандартам. Група ДТЕК розвиває нові напрямки бізнесу для зниження впливу на навколишнє середовище та боротьбу зі зміною клімату. ДТЕК збільшує виробництво енергії з відновлюваних джерел, впроваджує програми і заходи щодо підвищення енергоефективності.</p>
<p>Мета № 8 Гідна робота і економічне зростання</p>	<p>Група ДТЕК сприяє забезпеченню повної зайнятості і гідної роботи для всіх співробітників, створенню надійних і безпечних умов праці.</p>
<p>Мета № 9 Індустріалізація, інновації та інфраструктура</p>	<p>Група ДТЕК реалізує програми соціального партнерства з метою забезпечення сталого розвитку. Програми мають п'ять основних напрямків: енергоефективність у комунальному секторі, охорону здоров'я, розвиток соціально значущої інфраструктури, підтримка бізнес-середовища та підвищення активності громад.</p>
<p>Мета № 11 Стейкі міста і населені пункти</p>	<p>Група ДТЕК створює стабільні соціальні партнерства з громадами та місцевою владою в регіонах діяльності з метою підвищення рівня життя в цих містах. Група ДТЕК підвищує рівень освіченості в питаннях енергоефективності та просуває відповідальне ставлення до споживання.</p>
<p>Мета № 12 Відповідальне споживання і виробництво</p>	<p>Група ДТЕК працює над впровадженням підходів циркулярної економіки для утилізації значної частини виробничих відходів.</p>

продовження Таблиці 3

Мета № 13 Боротьба зі зміною клімату	Група ДТЕК докладає значних зусиль для мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище на всіх етапах виробничого процесу. Системно модернізуються виробничі потужності для збереження екологічного балансу, забезпечення надійності виробництва та дотримання європейських екологічних стандартів.
Мета № 15 Збереження екосистеми суші	Діяльність групи ДТЕК в галузі охорони навколишнього природного середовища зосереджена на запобіганні та мінімізації негативного впливу на біорізноманіття та середу. Підприємства ДТЕК висаджують дерева і рекультивують території з акцентом на захист біорізноманіття та екосистем.
Мета № 17 Партнерство в інтересах сталого розвитку	Група ДТЕК розвиває партнерські відносини з міжнародними організаціями-донорами, державними фондами для реалізації спільних проектів сталого розвитку на територіях діяльності. ДТЕК є членом Глобального договору ООН і надає щорічний звіт.

Джерело: складено авторами на основі [12].

На восьмому місці рейтингу *Sustainable Ukraine* за рівнем корпоративної стійкості (і на дев'ятому – за рівнем прозорості) знаходиться вітчизняна енергетична компанія НЕК «Укренерго», яка є одним з ключових гравців на ринку електроенергії, що виконує функції адміністратора комерційного обліку і адміністратора розрахунків, а також на неї покладені зобов'язання щодо забезпечення загальнодоступних інтересів в процесі функціонування ринку.

Компанія забезпечує: баланс виробництва і споживання електроенергії та потужності в енергосистемі в режимі реально-

го часу; експлуатацію і розвиток магістральних і міждержавних електромереж; паралельну роботу енергосистеми України з енергосистемами сусідніх країн; технічну можливість експорту / імпорту електроенергії в чотири країни Євросоюзу та сусідніх країн [13].

Звіт компанії про нефінансову діяльність, на відміну від попередніх, не розглядає взаємозв'язок з Цілями сталого розвитку. Тому ми зробили спробу встановити цей зв'язок у власних дослідженнях:

В 2019 НЕК «Укренерго» в межах впровадження концепції «зеленого офісу» першою серед вітчизняних компаній перейшла на 100% -ве використання паперу з вторинної сировини. Це можна співвіднести з Метою №12 і 15.

Одним з найбільш значущих проєктів Укренерго в сфері КСВ є *Ukrenergo Laboratories*, завданням якої є реалізація стратегічних цілей компанії з розвитку освіти і науки для потреб енергетичної галузі. Укренерго співпрацює з університетами і підвищує якість практичної підготовки кваліфікованих кадрів як для компанії, так і для всієї енергетичної галузі. Це можна співвіднести з Метою № 4.

Гендерна рівність є невід'ємною складовою стратегії Укренерго. Основними завданнями за цим напрямком є розробка політик і процедур гендерної, вікової різноманітності і диверсифікації за національністю і їх імплементація в процес підбору персоналу, зокрема збільшення кількості жінок на керівних посадах різного рівня. Досягнення гендерного балансу і забезпечення рівних можливостей – одна з цілей розвитку системи управління персоналом. Для цього протягом 2019 року в Укренерго було здійснено комплекс заходів: аналіз Колективного договору з гендерної дискримінації; дослідження «Гендерний портрет Укренерго»; серія тренінгів з розвитку гендерних знань за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID); 30 працівників отримали сертифікати, що дозволяють їм самостійно проводити тренінги з гендерної рівності та недискримінації. Це можна співвіднести з Метою №4 та 5.

У 2019 році в Укренерго набуло значного розвитку корпоративне волонтерство в межах донорського проєкту «Рятівна енергія твоєї крові». У звітному році відбулося два етапи (весняний та осінній) проєкт. Його мета – максимально популяризувати практику добровільної здачі крові в Україні та залучити до донорства якомога більше компаній. Співробітники з усіх підрозділів компанії здавали кров для поточних потреб українських лікарень, зокрема, хворим дітям, породіллям і пораненим військовослужбовцям. Це можна співвіднести з Метою №3.

Для координації зусиль та посилення взаємодії із стейкхолдерами, розвитку міжгалузевих зв'язків, залучення до програм і заходів з КСВ, а також обміну досвідом, Укренерго в 2019 році налагодило партнерські відносини з: Глобальним договором ООН в Україні; Центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності»; Міністерством молоді та спорту України; Громадською організацією «Екомарафон Грін Бізнес Юкрейн»; Громадською організацією «Жіночий енергетичний клуб України»; Агентством США з міжнародного розвитку; Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження. Це можна співвіднести з Метою №17.

В результаті діяльності НЕК «Укренерго» утворюються побутові і промислові відходи різного класу небезпеки. Найбільша кількість відходів утворюється при будівництві / реконструкції мереж і капітальних ремонтів устаткування. У всіх підрозділах компанії розроблені і затверджені плани організації робіт щодо поводження з відходами та введено селективний збір відходів, зокрема побутових. Відходи зберігаються і сортуються за класом небезпеки, типом і можливістю їх використання в якості вторинної сировини. Це можна співвіднести з Метою №12.

Серед інших природних ресурсів «Укренерго» використовує в незначних обсягах воду – для наповнення пожежних резервуарів, господарсько-побутових потреб та поливу зелених насаджень. Всього в 2019 році було використано 134 504 м³ води, що на 12% менше, ніж в 2018 році. Це можна співвіднести з Метою №6.

«Укренерго» протягом останніх років успішно використовує електромобілі для власних потреб. В 2019 році парк електромобілів істотно розширився і на кінець року представлений 12 електромобілями *Hyundai IONIQ*. Використання електромобілів значно знижує витрати компанії на паливо і технічне обслуговування, а також зменшує викиди CO₂ в атмосферу. Така ініціатива є особливо актуальною через розвиток «зеленої» логістики. Дослідження показують, що близько 2/3 парникових газів генерується саме автомобілями [14]. Це можна співвіднести з Метою №9, 12 та 13.

Абсолютна більшість персоналу (97%) працює на умовах постійного трудового договору та повної зайнятості (99%). Це можна співвіднести з Метою №8.

В 2019 році за зверненням працівників, які були звільнені, надавалися консультації з підготовки ефективного резюме, джерел і способів комунікації на ринку праці тощо. Це можна співвіднести з Метою №4, 8 і 11.

У липні 2019 року НЕК «Укренерго» спільно з *Elia Grid International* (EGI) та Німецьким енергетичним агентством (*DeNA*) розпочала проєкт «Трансформація енергосистеми для оптимізації процесу інтеграції відновлюваних джерел енергії в Україні». Це можна співвіднести з Метою №7, 9, 11 і 17 [15].

Таким чином, за результатами нашої попередньої оцінки, діяльність компанії точно охоплює Цілі сталого розвитку ООН №3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13 15 і 17.

На основі здійсненого аналізу можна визначити, які Цілі сталого розвитку є найбільш пріоритетними для компаній енергетичної сфери України, а які відповідають швидше індивідуальним баченням керівників (табл. 4).

Таблиця 4

**Цілі сталого розвитку, що розділяються компаніями
енергетичної сфери України**

	НАЕК «Енергоатом»	ПрАТ «Укргідроенерго»	ДТЕК	НЕК «Укренерго»
Мета №1	+	+		
Мета №2		+		
Мета №3	+	+	+	+
Мета №4	+	+	+	+
Мета №5	+	+	+	+
Мета №6	+	+	+	+
Мета №7	+	+	+	
Мета №8	+	+	+	+
Мета №9	+	+	+	+
Мета №10	+	+		
Мета №11	+	+	+	+
Мета №12		+	+	+
Мета №13	+	+	+	+
Мета №14		+		
Мета №15	+	+	+	+
Мета №16	+	+		
Мета №17	+	+	+	+

Джерело: складено авторами.

Можна зробити висновок, що Мета № 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 15 і 17 є найбільш пріоритетними для компаній, які досліджуються у цій статті. А також, що компанії національної енергетичної сфери мають досить активну позицію щодо формування власної корпоративної соціальної відповідальності.

Висновки та пропозиції. Здійснене дослідження демонструє кілька важливих тенденцій з формування корпоративної соціальної відповідальності на національному рівні.

По-перше, як в національній, так і в світовій практиці не існує єдиного підходу до оцінювання діяльності компанії в сфері корпоративної соціальної відповідальності. Серед основних можна виділити: Міжнародний стандарт зі звітності у сфері сталого розвитку *Global Reporting Initiative (GRI SRS)*; Стандарт *ESG (Ecological, Social, Governance Criteria)* – екологічні, соціальні та управлінські критерії оцінювання рівня корпоративної стійкості; Директиви Європейського Союзу; Цілі сталого розвитку ООН; Стандарт ISO26000: 2010 «Керівництво з соціальної відповідальності»; Стандарт взаємодії із стейкхолдерами AA1000SES (*Institute of Social and Ethical Account Ability*) тощо.

У зв'язку з цим виникають складності оцінювання та порівняння КСВ різних підприємств. А отже важливо наголосити на необхідності розробки єдиного підходу до оцінювання діяльності в цій сфері. Наприклад, ДТЕК, на відміну від інших проаналізованих компаній, не тільки обирає формат *ESG*-звіту, а й описує зобов'язання, взяті на себе згідно з Цілями сталого розвитку, в той саме час як інші організації демонструють неформалізовані результати. У звітах про нефінансову діяльність всіх наведених компаній за 2019 рік є розділи, в яких детально описується їх досягнення в різних сферах, однак у всіх, крім ДТЕК, також існує якась загальна зведена інформація. Відсутність такої не є порушенням, але певним чином ускладнює аналіз.

По-друге, прослідковується різний підхід до вибору Цілей сталого розвитку, які, на думку компанії, покриває її діяльність. Так, «Енергоатом» і ДТЕК чітко виділяють пріоритетні напрямки, тоді як «Укргідроенерго» не виділяє якісь окремі цілі, але показує, що її діяльність покриває абсолютно всі 17 Цілей сталого розвитку ООН.

У той же час, інші організації демонструють роботу з багатьма, однак не з усіма цілями («Укренерго» взагалі не співвідносить свою діяльність з ними, тому процес порівняння цієї компанії з іншими ускладнено).

Проблема з орієнтацією своєї діяльності на Цілі сталого розвитку, на нашу думку, полягає в суб'єктивності оцінювання. Наприклад, будь-яка компанія, яка вчасно і в повному обсязі виплачує заробітну плату, може стверджувати про те, що вона допомагає в досягненні Цілі №1 «Ліквідація бідності». Однак це є прямим обов'язком будь-якого підприємства. А отже, просте дотримання закону вже робить тебе соціально відповідальним, однак, швидше за все, це не зовсім вірно, оскільки в такому випадку багато проблем уже були б вирішені, а Цілі досягнуті. На практиці ж ми бачимо, що недостатньо просто дотримуватися норм закону і виконувати мінімальні вимоги.

По-третє, важливо розуміти, що наведені компанії, що є лідерами енергетичної галузі (можливо, і економіки України в цілому), стануть певною мірою «лідерами думок» для інших підприємств, причому також і суміжних галузей економіки. Це накладає додаткові зобов'язання і підвищує вимоги до прозорості та добросовісності здійснення безпосередньої підприємницької діяльності, а також і до реалізації ними заходів в межах корпоративної соціальної відповідальності.

Коли лідером рейтингу стає компанія, яка, наприклад, обґрунтовує свій внесок в досягнення мети №1 «Ліквідація бідності» обсягами податків, які вона виплатила або який фонд заробітної плати вона має, це, з одного боку, створює певний тренд щодо того, що можна вважати діяльністю, яка відповідає певній Цілі сталого розвитку ООН. З іншого боку, як вже раніше зазначалося, це впливає на капітал бренду, формування іміджу та взаємовідносин із стейкхолдерами.

Список використаної літератури

1. Mints A., Schumann A., Kamyshnykova E. Stakeholders' rank of reflexion diagnostics in a corporate social responsibility system. *Economic Annals-XXI*. 2020. 181 (1-2). Pp. 92-104. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.V181-08>.
2. Chygryn O., Bilan Y., Kwilinski A. Stakeholders of Green Competitiveness: Innovative Approaches for Creating Communicative System. *Marketing and Management of Innovations*. 2020. Issue 3. Pp. 358-370. doi: <https://doi.org/10.21272/mmi.2020.3-26>.

3. Жмай О. В. Управління діловою репутацією підприємства з урахуванням факторів корпоративної соціальної відповідальності. Соціальна відповідальність як форма забезпечення сталого розвитку господарюючих систем: суспільство, галузь, підприємство: монографія / за наук. ред. д.е.н., доцента Ніценка В. С., к.е.н., доцента Кусик Н. Л. Одеса: ТОВ «Лерадрук». 2017. С. 73-100.
4. Husnain M., Syed F., Akhtar W., Usman M. Effects of Brand Hate on Brand Equity: The Role of Corporate Social Irresponsibility and Similar Competitor Offer. *Marketing and Management of Innovations*. 2020. Issue 3. Pp. 75-86. doi: <http://doi.org/10.21272/mmi.2020.3-06>.
5. Urbancová H., Vrabcová P. Factors influencing the setting of educational processes in the context of age management and CSR. *Economics and Sociology*. 2020. Issue 13(3). Pp. 218-229. doi: [10.14254/2071-789X.2020/13-3/13](https://doi.org/10.14254/2071-789X.2020/13-3/13).
6. Sustainable Ukraine – професійний рейтинг корпоративної стійкості українських компаній. URL: <https://sustainableukraine.com/ua/index.html> (дата звернення: 11.12.2020).
7. Енергоатом – Офіційний сайт. URL: <http://www.atom.gov.ua> (дата звернення: 11.12.2020).
8. Нефінансовий звіт. Енергоатом. (2019). URL: http://nfr2019.energoatom.kiev.ua/download/Energoatom_NFR_2019_ua.pdf (дата звернення: 11.12.2020).
9. Укргідроенерго – Офіційний сайт. URL: <https://uhe.gov.ua> (дата звернення: 11.12.2020).
10. Нефінансовий звіт Укргідроенерго. (2019). URL: https://uhe.gov.ua/sites/default/files/public_awareness/2020-08/Book%20UGE_19_CP_ua_0.pdf (дата звернення: 11.12.2020).
11. ДТЕК – Офіційний сайт. URL: <https://dtek.com> (дата звернення: 11.12.2020).
12. ESG-звіт ДТЕК. (2019). URL: https://dtek.com/content/announces/dtek_esg_ua-1_pdf_s1033_t3409.pdf (дата звернення: 11.12.2020).
13. Укренерго – Офіційний сайт. URL: <https://ua.energy> (дата звернення: 11.12.2020).
14. Paskannaya T., Shaban G. Innovations in Green Logistics in Smart Cities: USA and EU Experience. *Marketing and Management of Innovations*. 2019. Issue 1. Pp. 173-181. doi: <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.1-14>.
15. Нефінансовий звіт Укренерго. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2020/09/NeFIN_ZVIT_17.09.20.pdf (дата звернення: 11.12.2020).

Стаття надійшла 12.12.2020 року

В. И. Борщ,

доктор економічних наук, доцент,
проректор з перспективного розвитку
Одеський національний медичинський університет,
Валиховський пер., 2, г. Одеса, Україна, 65082
e-mail: viktoriyaborshch@gmail.com

А. В. Жмай,

общественная организация «Молодежная организация “Энактус”
при Одесском национальном университете имени И. И. Мечникова»
ул. Академика Заболотного, д. 60, кв. 31, г. Одесса, Украина, 65123
e-mail: saschagmai@gmail.com

АНАЛИЗ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ООН

В статье исследованы ведущие предприятия энергетической отрасли Украины, их миссия, цель и специфика деятельности. Осуществлен сравнительный анализ деятельности ведущих предприятий энергетической отрасли Украины за 2019 год в сфере корпоративной социальной ответственности. Осуществлен сравнительный анализ реализованных мероприятий с Целями устойчивого развития ООН. Отмечена важность ведущих компаний энергетической отрасли для формирования и развития практик корпоративной социальной ответственности на национальном уровне.

Рассмотрена взаимосвязь действий, осуществляемых организацией, с ее нематериальными активами (деловой репутацией, имиджем, брендом). Отмечается значимость взаимодействия со стейкхолдерами для развития компании. По результатам сравнения выделены наиболее важные Цели устойчивого развития для лидеров украинской энергетической отрасли.

Акцентируется внимание на ведущей роли корпоративной социальной ответственности крупного бизнеса для развития как отдельной организации, так и национальной энергетической сферы в целом.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность (КСО) цели устойчивого развития ООН; социальная ответственность бизнеса; энергетическая сфера; стейкхолдеры; корпоративное управление.

V. I. Borshch,

Doctor of Economics, Associate Professor,
Vice-rector for perspective development
Odessa National Medical University,
Valikhovskiy prov., 2, Odessa, Ukraine, 65082
e-mail: viktoriyaborshch@gmail.com

A. V. Zhmai,

public organization «Youth organization «Etaktus»»
Odessa National Mechnykov University
Akademika Zabolotnoho str., d. 60, kv. 31, Odessa, Ukraine, 65123
e-mail: saschagmai@gmail.com

ANALYSIS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AT UKRAINIAN ENERGY ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF UN SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

The article examines the leading enterprises of the energy sector of Ukraine, their mission, purpose and specifics. A comparative analysis of the activities of the leading enterprises of the energy sector of Ukraine in 2019 in the field of corporate social responsibility. The implemented measures are compared with the goals of sustainable development of the UN.

The importance of leading companies in the energy sector for the formation and development of corporate social responsibility practices is noted. The relationship of actions taken by the organization with its intangible assets (business reputation, image, brand) is considered. The importance of interaction with stakeholders for the development of the company is noted. According to the results of the comparison, the most important goals of sustainable development for the leaders of the Ukrainian energy industry have been identified.

Emphasis is placed on the leading role of corporate social responsibility of big business for the development of both the individual organization and the energy sector as a whole.

Key words: corporate social responsibility (CSR); UN Sustainable Development Goals; corporate social responsibility (CSR); energy sphere; stakeholders; corporate management.

References

1. Mints, A., Schumann, A., & Kamyshnykova, E. (2020). Stakeholders' rank of reflexion diagnostics in a corporate social responsibility system. *Economic Annals-XXI*, 181(1-2), 92-104.
2. Chygryn, O., Bilan, Y., Kwilinski A. (2020). Stakeholders of Green Competitive-ness: Innovative Approaches for Creating Communicative System. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 358-370.
3. Zhmai, O. V. (2017). Upravlinnia dilovoiu reputatsiieiu pidpriemstva z urakhuvanniam faktoriv korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Management of business reputation of the enterprise taking into account factors of corporate social responsibility]. *Sotsialna vidpovidalnist yak forma zabezpechennia staloho rozvytku hospodariuiuchykh system: suspilstvo, haluz, pidpriemstvo: monohrafiia* [Social responsibility as a form of ensuring sustainable development of economic systems: society, industry, enterprise]. Odessa: Leradruk. [in Ukrainian].
4. Husnain, M., Syed, F, Akhtar, W., Usman, M. (2020). Effects of Brand Hate on Brand Equity: The Role of Corporate Social Irresponsibility and Similar Competitor Offer. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 75-86.
5. Urbancová, H., & Vrabcová, P. (2020). Factors influencing the setting of educational

- processes in the context of age management and CSR. *Economics and Sociology*, 13(3), 218-229.
6. Sustainable Ukraine – professional rating of corporate identity of Ukrainian companies [Sustainable Ukraine – profesiyni reitynh korporatyvnoi stiikosti ukrain-skykh kompanii]. Retrieved from: <https://sustainableukraine.com/ua/index.html>. [in Ukrainian].
 7. Enerhoatom – Ofitsiyni sait [Energoatom – Official web-site]. Retrieved from: <http://www.atom.gov.ua>. [in Ukrainian].
 8. Nefinansovyi zvit. Enerhoatom. (2019). [Non-financial report Energoatom]. Retrieved from: http://nfr2019.energoatom.kiev.ua/download/Energoatom_NFR_2019_ua.pdf. [in Ukrainian].
 9. Ukrhidroenerho – Ofitsiyni sait [Ukrhydroenergo – Official web-site]. Retrieved from: <https://uhe.gov.ua>. [in Ukrainian].
 10. Nefinansovyi zvit Ukrhidroenerho. (2019). [Ukrhydroenergo Sustainability Report]. Retrieved from: https://uhe.gov.ua/sites/default/files/public_awareness/2020-08/Book%20UGE_19_CP_ua_0.pdf. [in Ukrainian].
 11. DTEK – Ofitsiyni sait [DTEK – Official web-site]. Retrieved from: <https://dtek.com>. [in Ukrainian].
 12. ESG-zvit DTEK. (2019). [ESG Report DTEK]. Retrieved from: https://dtek.com/content/announces/dtek_esg_ua-1_pdf_s1033_t3409.pdf. [in Ukrainian].
 13. Ukrenerho – Ofitsiyni sait [Ukrenergo – Official web-site]. Retrieved from: <https://ua.energy>. [in Ukrainian].
 14. Paskannaya, T., & Shaban, G. (2019). Innovations in Green Logistics in Smart Cities: USA and EU Experience. *Marketing and Management of Innovations*, 1, 173-181.
 15. Nefinansovyi zvit Ukrenerho [Non-financial report Ukrenergo]. Retrieved from: https://ua.energy/wp-content/uploads/2020/09/NeFIN_ZVIT_17.09.20.pdf. [in Ukrainian].